

Könyvek és jelenségek

Gondolatok a könyvtárban

Magamfajta „renegát irodalmár“ (kritikus barátom szemrehányása ama gyengeségem miatt, hogy érdeklődésemben érvényesülni hagytam bizonyos centrifugális erőket) évekkal ezelőtt még ugyancsak elégedetlen lehetett a természettel, amit magyar nyelvű tudományos könyvkiadásunk dobott piacra. Ma más a helyzet. Ma olyan határozottak a centrifugális erők, hogy az embernek — egyénileg — indokolt vigyáznia, hogy szét ne szóródjon a figyelme; van miből válogatni, ami egyénileg már tájékozódást és döntést, opciót és lemondást követel a könyvvásárlásban, társadalmilag pedig egy modern, egészséges szerkezeti modellhez közelíti a romániai magyar nyelvű könyvkiadást (természetesen továbbra is szépirodalmi túlsúllyal, mint talán mindenütt a világon).

Hogyan ment végbe az arányoknak ez a helyesbülése? Elsősorban mindenestre a közönségnek kellett igényelnie, azonban ezt mindig is tette, egy időben hiába, úgyhogy ezt a tényezőt nyugodtan kihagyhatjuk az újabban bekövetkezett helyesbülés okadatolásából; az igényt felismerő kiadói szakemberek, az igényt magas szinten kielégítő hazai szerzők és fordítók kellettek a kibontakozáshoz, s egy olyan kultúrpolitika, amely egyfelől elvileg karolja fel a sokoldalú művelődési lehetőségek megteremtésére irányuló igyekezetet (ami korántsem öncél, hanem mindenekelőtt az ország gazdasági érdekeinek szolgálata), másfelől intézményes keretet teremt az alkotó tudományosság találkozására az olvasóközönséggel.

E néhány észrevételt az örvendetes jelenséggel s a jelenséget voltaképpen megtestesítő könyvekkel kapcsolatban — minden „renegátságom“ ellenére — nem a szakkiadóknál megjelent szakkiadványokhoz óhajtom fűzni. Ezek egyébként nem is annyira „jelenségszerűek“ (abban az értelemben, hogy bővebb áradásuk mostanában kezdődött volna); a szakkiadók fennállása óta mindig voltak, s mindig megvolt a fontosságuk egy-egy szűkebb szakmai csoport számára, amely rendszerint tudott az esedékes piacra kerülésről, s a példányokat hamar széthordta (mint például a mezőgazdasági kiadónál megjelent borászati, a technikai kiadónál megjelent fogaskeréktani munkákat, hogy csak két frissebb, eredeti szakkönyvről szóljak). De nem „jelenségszerűek“ ezek a kiadványok azért sem, mert — ahogy említettem — szűkebb szakmai csoportokhoz szólnak, vásárlóik eleve azokból kerültek és kerülnek ki, és így nem szélesítették a közművelődési skálát. Igazi újdonságot az utóbbi években az előbbiekhöz képest az olyan könyvek hoztak, amelyek mindenkihez szóló voltukkal valóban a közművelődés fogalomkörét tágították, szerkezeti képét módosították, s bekerültek a szellemi vérkeringésbe.

Illő volna itt mindjárt a romániai magyar filozófiai irodalom újjászületéséről szólnom, aminek örvendetes részjelensége — az idősebbek és a derékhad rangos jelentkeztése mellett — a filozófiai esszé fiatal művelőinek csoportos fellépése (a bölcseltesben érdemlegeset mondhatókát hajlamosak vagyunk tapasztalt öregeknek „előtélgni“, helytelenül), erről azonban mostanában sok szó esett sajtónkban; itt, úgy gondolom, elég a jelenség regisztrálása. S ugyancsak elég — mert ugyancsak gyakorta szóba kerül — annak a jelzése, hogy könyvtermésünknek nem apadt el egyik legrégibb, legértékesebb témakör-árama sem, a művelődéstörténet (gondolok elsősorban az ún. „fehér könyvek“-re, s azok közül is különösen az olyan új szemléletet hozókra, mint *A rendtartó székely falu*, illetve a klasszikus értékeket új fényvel megvilágítókra, mint az *Erdélyi féniks*). Ez a két vonulat azonban csak megerősödött, új csúcspokra növesztett; a szerkezeti változást nem ez, hanem más témakörök betörése és kibontakozása jelenti.

Még a kiadók átszervezése előtti időkből örökölte a Kriterion a Téka-sorozatot, és ezt a csemegét (például *Philobiblon*) és kuriózumok (például *Pitaval*) gyűjteményének indult, gyorsan népszerűvé vált kis könyvtárat — a több mint félszáz kötet már annak nevezhető — természettudományi és tudománytörténeti művelt-

ségünket gazdagító munkákkal „spékelte meg“ (válogatások Bonnet, Darwin, Claude Bernard műveiből). E sorozat ilyen jellegű könyveinek legújabb darabja, a *Bolyai-levelek*, illetve a között szövegek matematikai vonatkozású részletei a hazai tudományosság új színét képviselik (a humaniorák már többször szolgáltak ezzel; most elvártnók, hogy a *Bolyai-levelek* válogatója, aki művelődéstörténeti dolgozataiban nem egy kiváló régi természettudósunkra hívta fel a figyelmet, újabb hasonló kötetekkel lépjen meg).

Természetesen a Téka-sorozat a gyakorlatilag hozzáférhetetlen, elvileg azonban ismert — kutatók által számontartott — klasszikus értékek felmutatása; a mai modern tudományosság kérdéseinek, főleg össztársadalmi kihatású kérdéseinek ismertetésére a kiadó egy másik sorozatot hívott életre, ez a Korunk Könyvek (címét, a közhittel ellentétben, nem folyóiratunktól kölcsönözte; „korunk könyvei“-nek értelmezendő). Függetlenül az egyes kötetek értékétől, amit más sorozatokban vagy sorozatokon kívül megjelent könyvek esetenként túlszárnyalhatnak, magát a sorozatot a legfontosabb, legszükségesebb újdonságnak tartom könyvtermésünkben; a *Gyorsuló idő* alaphang-leütésével indult, az *Embertervezés 2000-re* felelősségtudatával életre hívott könyvsor a tudományos-műszaki forradalom, az ökológiai válság, a stressz, a holdraszállás, az információrobbanás világában, e világ életbevágóan fontos kérdéseiben hivatott tájékoztatni (tehát például az ún. „antikultúra“ tőlünk kissé távoli tüneteiben is, még inkább a gerontológia megoldott és megoldatlan problémáiban; a matematikai absztrakció történetében már kevésbé, az Téka-feladatkör).

Rendkívül időszerű volna a Korunk Könyvek eddig megjelent és ezután megjelenő köteteit — utóbbi tételt a kiadói tervek alapján — megvitatni, minél szélesebb körben; úgy érzem, szükség volna a kereslet s a kínálat felmérésére. Nem a piaci keresletre gondolok (a Korunk Könyvek-sorozat kötetei pult alól fogynak), hanem a szellemire, annak a „kitapintására“ a kiadó részéről, hogy milyen tárgyköröket igényel leginkább a közönség; a kínálatot illetően pedig annak a behatóbb ismeretét tartom fontosnak, hogy milyen tárgyköröket dolgozhatnának fel hazai szakemberek. Bizonyos idővel ezelőtt megfogalmazva e néhány észrevételt, az import túltengését kifogásoltam volna a sorozatban; mostanra az arányok kiegyensúlyozódtak, s ebben örömmel fedezem fel — utólag — a kiadói koncepciót, mely szerint a sorozatindító importtermékek a minőség mércéjét állították fel a hazai szerzők előtt.

Mindennapi használatra, régóta nélkülözött segédkönyvek gyanánt készülnek a Kritikon Kézikönyvek-sorozat darabjai (eddig három jelent meg: egy háromnyelvű műszaki szótár, egy mitológiai s egy embertani-egészségtani kislexikon). Szükségességük nem szorul méltatásra, kiemelendő viszont a sorozat megszületésének a ténye; ez is arra vall, hogy maga a kiadó serkenti a szellemi láthatár szélesedését, s vállalja a kibővült érdeklődés kielégítését minden tárgykörben — ami egyébként a Dacia kiadóról is ugyanúgy elmondható.

E szintén főleg szépirodalmi profilú kiadó természetét is figyelembe véve, még inkább szembetűnik a tudomány betörésének „jelenészszerűsége“. Csak az utóbbi esztendőkről s csak a sorozatokról szólva, itt is három lendületesen gyarapodó könyvsorról kell megemlékezni: a hasznos zsebkönyvekről (már amikor hasznosak, mert például megismertetik a kirándulókkal a hazai gombafiórt, s kevésbé akkor, amikor a parfümök előállításának nagyipari módszereit ismertetik meg); az egy-egy tudományág szakkérdéseit részletesen feltérképező, áttekinthető „breviáriummokról“ (a sorozatindító *Törpe óriások* után, melynek kedves meséskönyv-címe endokrinológiai szakmunkát takar, eddig még egy fizikai kémiai s egy matematikai szakkönyv jelent meg); s végül a legfontosabb — mert a legszélesebb és legfogékonyabb közönség, a diákság és általában az ifjúság felé forduló — népszerű könyvecskékről.* Ez utóbbiak abból a szempontból is igen fontosak, hogy szerzőik többnyire itt debütáló szakírók, akikből idővel remélhetőleg a Korunk Könyvek szerzői lesznek; egész kis „szakírói Forrás-nemzedék“ indul tehát útjára a Dacia kiadónál (természetesen a folyóiratok közvetítésével is, amelyek közül ebben a vonatkozásban csak kettő említhető; a másik *A Hét*), s ez, a fiatal filozófusok ugyan-csak plejadszerű feltűnésével együtt — amiről fentebb volt szó — a „tollforgató értelmiség“ kategóriáját annyira kitágítja, amennyire mi, első Forrás-nemzedékeliek, nem is álmodtuk volna.

* A szóban forgó sorozat — az Antenna — értékelését illetően egyetértek folyóiratunk egyik régebbi recenziójával (1973.12.), amely szerint fontosabb feladatot látnak el azok a típusúak (a tudománynépszerűsítő), amelyek érdeklődést keltenek valamely tudományág iránt, mint azok (a tudományos ismeretterjesztők), amelyek egy már kialakult érdeklődést elégítenek ki szakmai információkkal. A sorozatban vegyesen jelentkezik mind a két típus.

Tanulságos vizsgálat lehetne néhány évre visszamenőleg *tárgykörök* szerint osztályozni az egész romániai magyar tudományos könyvtermést, s megnézni, hogy vannak-e csomópontjai, sűrűsödései egy-egy tudományágban — amiből talán arra is következtetni lehetne majd, hogy van-e tudományosságunknak reprezentatív diszciplínája.

Nem vállalkozom effajta vizsgálatra, csupán azt a benyomásomat jelzem, hogy aki vállalkozna, az alighanem két nagyobb csomópontot találna: a nyelvészet s a matematika területein mindinkább szaporodó munkákat. Mire e néhány, hevenyében megfogalmazott észrevétel napvilágot lát, kinn lesz a piacon (sőt esetleg már nem is lesz kinn) a nagy nyelvtörténeti szótár első kötete, s akkor — annak ismeretében — az olvasónak nem lesz nehéz elképzelnie, hogyan támadt az az érzésem, mikor a minap az első kötet kinyomott íveit lapoztam, hogy tudományosságunk élvonalában a nyelvészet áll (adva lévén a nyelvészek s az irodalmárok ósrégi rokonszenve, egy ilyen érzés, azt hiszem, teteje a „renegátságnak“), s hogy ehhez foghatóan jelentős művet egyetlen más tudományágban sem mutathatunk fel. S ez a mű nemcsak egyetlen magányos csúcs; megjelentetéséhez számos más nyelvészeti tárgyú munka hegyhátán át jutott a könyvkiadás (a skála a nyelvjárás-tantól a nyelvművelésig terjed, s széles sávot foglal el benne a stilisztika). Egyes művekre — akárcsak az eddigiekben — itt sem fogok kitérni, felmérést sem végeztem annak megállapítására, hogy milyen százalékarányban képviselteti magát a nyelvészet a könyvkiadásban; megint csupán jelzem azt a benyomásomat, hogy a nyelvészet elsősorban mennyiségi tételeivel imponáló jelentkezése mögött — a minőség megítélése kontárság volna a részemről — *iskola látszik állni*, s ez az, ami más tudományágokról nemigen mondható el a magyar nyelvű könyvkiadás alapján (még talán az ugyancsak csomópontot alkotó, magát jó néhány értékes könyvvel képviseltető néprajzról sem).

Hogy a nyelvészet miért került ilyen központi helyre, az nem szorul magyarázatra; személy szerint kevésbé értem a matematikai szakmunkák s a tárgykörhöz kapcsolódó más művek — például a már említett Bolyai-levelek — szerény „dömpingjét“ (ami nem azt jelenti, hogy nem tartom örvendőtesnek). Persze, amit itt „matematikai tárgykör“ címszóval egy kalap alá veszek, az igen változatos, sokfajta típust magába foglaló könyvtermés, melynek csak egyik része „igazi“ matematikai könyv (például a Dacia kiadásában megjelent relációelméleti könyvecske, amely éppolyan magvas, mint amilyen könnyen elfér egy kabátzsebben, a legújabban piacra került terjedelmesebb topológia-könyv, a tudományos könyvkiadó gondozásában megjelent gráfelméleti könyv stb.); másik része tudománytörténeti, sőt tágabb művelődéstörténeti összefüggésű, ahol a matematika — amennyiben a geometria is az — csupán a Bolyaiak személye és munkássága révén áll előtérben; ilyen például a *Bolyai Farkas* címmel tavaly megjelent kismonográfia, a gazdag romániai magyar Bolyai-irodalom újabb darabja.

Szakszerűség és történetiség (kétirányú történetiség, a múltba is néző, a jövőbe is tekintő dinamikus folyamat-látás) szerencsés találkozásának tartom a temesvári Facla kiadó gondozásában megjelent Bolyai-könyvet. Ebben a triptichonban három szerző ismerteti a Bolyai János-féle geometria tudománytörténeti előzményeit az ókortól kezdve, a geometria szerepét a modern fizikában, s a triptichon közepén ennek a *lényegét* is — aminek az a különös fontossága, hogy végre megmutatja a felkészültebb olvasóközönségnek, mit alkotott az a Bolyai János, aki a Bolyai-szépirodalomban minden emberi vonása ellenére egyfajta misztikus bálvány lett a közönség előtt, homályban maradván nagysága titka: korszakalkotó geometriai eszméi. Ez a könyv minden olyan tulajdonsággal rendelkezik, mint a legjobb Korunk Könyvek; nem csupán szakmailag érdekelt olvasóknak nyújt rendszeres ismereteket, s nem csupán érdeklődő laikusoknak beszél a tudományról; a kettőt együtt teszi, s ezáltal a közművelődés tényezőjévé válik.

Még egyszer megjegyezve, hogy ebben a futó körülpillantásban tudományos könyvtermésünkön a „fehér könyvek“ képviselte tárgy- és témakörökre eleve nem figyeltem (jelentkezésük nem „jelenségszerű“, abban az értelemben, ahogyan erről az előbbieken szó volt), feltűnik, hogy könyvkiadásunkban ilyen súlyt kapott két *eszköz tudománya*. Ha már a „gondolatok a könyvtárban“ rovatcím alatt kell — szerkesztői feladatképp — megnyilatkoznom, hadd legyen csakugyan egy gondolatom is a tények regisztrálása mellett, amit eddig műveltem: azt gondolom tehát, hogy a matematika is egyfajta nyelvtudomány; hogy a modern embernek két fő eszköze van a valóság szellemi megragadására, kifejezésére, a szavak nyelve és a matematika nyelve („alfanumerikus bio-számítógépek vagyunk“, mondhatná La Mettrie, ha ma élne); s hogy mind a két nyelv tudománya egy-egy önálló rendszer ugyan, de fejlesztése, továbbépítése nem lehet öncél, hanem csupán olyan munkálat, amelynek célja egyfelől jobb eszközt adni a kezünkbe, másfelől az adott

eszköz jobb használatára képesíteni minket. Mind a nyelv, mind a matematika nyelve a „valóságos“ valóság megragadásában, kifejezésében nyer finalitást; s ha ez igaz (márpedig annak látszik), akkor mindkettő tudománya lényegében segédtudomány (ami nem von le semmit önálló értéktől); és akkor — visszatérve tudományos könyvtermésünkre — a „valóságos“ valóság tudományainak, csillagászatnak, földtudományoknak, élettudományoknak és embertudományoknak (például a medicinának) rendkívül gyér, szegényes jelentkezése fölött kell sajnálkoznom, hamisítatlan „renegát“ irodalmár módjára.

Néhány észrevételt a tudományos könyvek terjesztésével kapcsolatban is szerettem volna tenni (szomorú tapasztalatom például, hogy vidéki értelmiségieket, közelebről kémiatanárokat szakkönyvhiányról hallottam panaszkodni, miközben ugyanabban a helységben, a könyvesbolt raktárában rábukkantam a fentebb említett fizikai kémiai „breviárium“ huszonöt példányára; ki sem került a pultra), s ezzel szoros összefüggésben beszélni szerettem volna a tudományos könyvkiadás és a sajtó kapcsolatáról — körülbelül addig a következtetésig, hogy a könyvkiadás számára szerzőket nevelő sajtó (nem véletlen, hogy a „felfutás“ nagyjából egybeesik *A Hét* megjelenésével és a *Korunk* megújuló igyekezetével egyes szaktudományok promoveálására) soron lévő feladata az, hogy biztosítsa a gyors, pontos, eligazító, közönségmozgósító *tájékoztatót*, s hogy felnövesse a tudományos művek *kritikáját* irodalombírálatunk színvonalára. (Itt azért tartózkodtam az implícite érintett szerzők név szerint említésétől, nehogy e néhány sorom kritikának tünjön fel.)

Erre azonban itt sem hely nincsen, sem impressziók s elképzelések megfogalmazása nem elegendő; a kérdés bővebb és alaposabb megtárgyalására rövidesen kerekasztalhoz fogunk ülni.

Veress Zoltán

Édenkert kősvatagja

Szilágyi István szerint se le, se fel nincs olyan kies katlan több széles e világon, mint amelyenbe Jajdon városát rejtette el valamikor, jókedvében a történelem. Ilyesmit ugyan sehol se állít új regényében* az író, a jajdoni tájat festő, nehéz színektől roskadozó mondataival azonban hamarosan elárulja magát. A szó köznapri értelmében már nem is szépen, hanem *gyönyörűen* ír Jajdon házairól, udvarairól, utcáiról, teréről, dűlőiről, dombjairól, hegyeiről; mintha egy eddig tudatosan visszafogott *stílművész* lázadna fel benne, s követelné jussát, mihelyt jajdoni kép kerül lelki szemei elé. Ez a stílművész pedig helyenként nem ismer nyelvi gátlást, oly messzire rugaszkodik mindennapos stílis konvencióktól, amikor csak megszalad ecsetté „előlépő“ tolla. Mert függetlenül most már az adott lelkiállapotoktól, függetlenül az író hősnőjének a regény egyes pontjain adódó helyzetétől (ha egyáltalán jogunk van az elemzés kedvéért mindettől függetleníteni magunkat), a szavak áradata ki-kicsap — bennünk, az olvasói tudatban — Szilágyi

mondatainak mindig hideg racionalizmussal megépített partjai közül, s a nyelvi bravúr örvénylése pillanatokra megmészédtí. Vajon tudatosak-e ezek a stílmutatványok, azaz határozott funkciójuk van-e az elbeszélés folyamatában, avagy az író nyelvi, stílis önkontrolljának kihagyásait jelzik csak?

„Mert a nap pár pillanatra megvackolt a fehér szilvavirág felhő mögött, és késznek mutatkozott a lány madártetem-látomásához kölcsönözni a káprázatot: a fény viaszragacsából nyers vérragyogással meg fehér mésvilágítással üvegpacsszirmok és húsos fehér liliomtollak szabadultak el, s kerengtek kioldódott gyermekláncfű bordák körül; a pattogó szilvafa-rügyek: szétszóródott, parányi csigolyák. E magát tépő, rubint- meg alabástrom-verdesés hosszú pillanatokig tartott, de aztán a fák fekete szepréi közt hiába próbáltak megkapaszkodni, megülni e lehet-lelkek, a nap menni készült, opálos pára kavart örvényt, a parányi csigolyákra dermedt tuskés véregecek szerteszikráztak, a liliom- meg pipacssziromtollak lilán zsugorodtak, s kezdett elperegni látomás létük, majd hulltukban szürkén zörgették meg alant a gatz.“

* Szilágyi István: *Kő hull apadé kútba*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.